

**Mitologia grecolatina a les obres
del pintor Maties Palau Ferré:
minotaures, sirenes i
escultures clàssiques**

Francesc **Marco-Palau**

Palau Ferré

Mitologia grecollatina a les obres del pintor Maties Palau Ferré: minotaures, sirenes i escultures clàssiques.

Francesc **Marco-Palau**

Doctor en Història i comissari de l'Any Palau Ferré

marcopalaufrancesc@gmail.com

Resum: els elements mitològics provinents de la cultura grecollatina formen part de l'imaginari artístic del pintor, escultor i ceramista Maties Palau Ferré (Montblanc, 1921-2000), de qui el 2021 se celebra el centenari del seu naixement en una commemoració oficial de la Generalitat de Catalunya. Així aquest estudi és una primera aproximació que ens ofereix una panoràmica de les obres de temàtica mitològica que l'artista va crear al llarg de la seva trajectòria, amb escenes de l'Odissea, el Rapte d'Europa i les Tres Gràcies, i la presència de minotaures, faunes, centaures i sirenes.

Paraules clau: mitologia, Rapte d'Europa, pintura, Maties Palau Ferré, art del segle XX.

La inspiració mitològica de Palau Ferré

El passat grecollatí conforma una de les bases principals de la nostra societat d'avui i, a més de ser-ho en la tecnologia, el llenguatge i la gastronomia és present també en l'imaginari col·lectiu dels referents artístics i literaris. Així, el llegat de la cultura hel·lènica i la dels romans és ben visible, també, en la història de l'art.

Al llarg dels darrers dos mil anys, els artistes s'han sentit captivats pels referents clàssics i han anat reinterpretant-los fins als nostres dies. També al segle XX, els creadors de les noves avantguardes s'han interessat pel passat europeu i l'han plasmat a les seves obres: des dels trenta aigüaforts en els quals Pablo Picasso va il·lustrar una edició de les *Metamorfosis* d'Ovidi el 1930, fins als amors pastorals de Dafne i Cloe que pintaria Joan Miró, passant pel mite de Narcís pintat per Salvador Dalí, a qui l'empordanès també dedicaria un poema que recomana llegir-lo tot observant el quadre. És el cas, també, del pintor, escultor i ceramista Maties Palau Ferré (Montblanc,

1921-2000), de qui l'any 2021 es commemora el centenari del seu naixement amb nombroses exposicions temàtiques i un centenar d'actes territorials arreu de Catalunya.

Figura 1. Maties Palau Ferré a Montblanc. Arxiu particular.

D'aquesta manera, quan analitzem el conjunt de l'obra del pintor cubista Palau Ferré trobem que, a més de les grans temàtiques paisatgistes plenes de flors primaverals, de les natures estàtiques de síndries, raïm i peixos, i de les característiques figures femenines de coll reclinat i ulls ametllats acompanyades de coloms, llibres o instruments musicals, també la mitologia conforma un fonament d'inspiració que l'artista plasma als seus quadres, i que és present com a motiu decoratiu de les seves ceràmiques policromades i en el vessant escultòric de la seva producció artística.

A grans trets, podem dividir la mitologia present a la producció artística de Palau Ferré a partir de dos grans paràmetres: segons la intencionalitat de l'artista a l'hora de representar-la i segons el suport físic sobre el qual es representa.

D'aquesta manera, pel que fa al primer dels paràmetres, el de la intencionalitat, podem copsar la mitologia en Palau Ferré a partir de dos grans blocs: les obres en les quals l'artista plasma explícitament l'escena d'un mite grecollatí, i les obres en les quals apareixen personatges mitològics protagonitzant o interactuant amb altres, però

que no reinterpreten un moment específic ni identifiquen les grans gestes recollides en la tradició de Grècia i Roma.

En relació al segon dels paràmetres, el del suport, trobem obres de Maties Palau Ferré amb components mitològics en els tres grans vessants de la seva trajectòria artística: pintura –olis, ceres i tintes xineses–, escultura i ceràmica.

D'aquesta manera, analitzarem primer grans escenes artístiques com les de l'Odissea, el Rapte d'Europa i les Tres Gràcies, per passar després a fixar-nos en personatges concrets com els braus, el minotaure, els faunes, els centaures i les sirenes, i acabar amb els suports ceràmic i escultòric de l'àmbit mitològic del cubista Palau Ferré. En qualsevol dels casos, hem de tenir sempre present que, com detallava el crític d'art Antonio Salcedo, «el nostre pintor juga de manera molt lliure amb els mites i crea les seves pròpies interrelacions, empra símbols i personatges que a través de la història han tingut múltiples significacions».

Figura 2. El cant de les sirenes de l'Odissea.
Tinta sobre paper. Maties Palau Ferré.

L'Odissea

L'obra icònica que Maties Palau Ferré va dedicar a l'Odissea la trobem a meitat dels anys cinquanta a la portada del segon volum d'*Els Autors de l'Ocell de paper* (Editex, 1955), una col·lecció – que disposaria d'un total de 23 títols– promoguda per l'editor Joan Crusellas que aplegava escriptors i poetes del conjunt de territoris de parla catalana. Cadascun dels volums comptava amb una portada il·lustrada per un nom emergent de l'art català d'aquells anys. D'aquesta manera, quan es va proposar a Palau Ferré d'idear una portada pel segon volum, que aplegaria textos de l'assagista valencià Joan Fuster, de l'escriptor del Principat Josep Maria Espinàs, i del poeta menorquí establert al Rosselló, Gumersind Gomila, Palau Ferré va elaborar un dibuix ple de simbolismes de reminiscències clàssiques.

De fet, com ens recorda l'estudiosa Margalida Pons, Europa i el Mediterrani és molt present en aquesta col·lecció que difondria textos de noms cabdals de les lletres catalanes contemporànies, de Marià Villangómez a Xavier Casp, passant per Manuel de Pedrolo, Francesc de Borja Moll, o Maria Aurèlia Capmany.

Així, Palau Ferré es fixa en una de les obres fonamentals de la literatura universal, l'Odissea, i se centra en una escena en concret, que pot oferir un sentit especial per al gris context sociopolític de la Barcelona de postguerra: el cant de les sirenes. Es tracta del conegut episodi en el qual Ulisses, a partir dels consells de la deessa Circe, demana als seus homes que es tapin les orelles i ell mateix és lligat al pal del seu vaixell, per evitar que el cant de les sirenes l'embruixin i caigui a la seva temptació, en el moment en què la seva nau passa pel costat de la blanca illa que habiten aquests éssers fantàstics amb tors de dona i cua de peix.

Així, Palau Ferré il·lustra aquell moment crucial del primer dels dos grans poemes èpics atribuïts a Homer amb un dibuix negre sobre blanc ple de detalls. El fet que la portada fos d'un gruixut paper blau oferiria un toc de color que lligava bé amb la temàtica marítima de l'obra.

L'escena està situada des d'Antemassa, l'illa esmentada, i, així, trobem en primer pla una sirena de dues cames que toca un instrument de vent, i una segona, asseguda a la costa, que interpreta la musicalitat a través d'una arpa. A les proximitats es troba el vaixell de vela d'Ulisses i la seva tripulació, que avança amb rapidesa en un mar ple d'onades. Un peix saltironejant a l'aigua, una espina a la platja i una estrella de mar, refermen la composició.

Figura 3. Odissea. Ceràmica.
Maties Palau Ferré.

El Rapte d'Europa

Com l'exemple del Cant de les Sirenes de l'Odissea, també el Rapte d'Europa és un dels grans moments mitològics que trobarem en l'obra de Palau Ferré, ja des de la dècada dels cinquanta i fins als darrers anys de la seva vida.

Com recull la tradició grega a través de les *Metamorfosis* d'Ovidi, la princesa Europa era filla d'Agènor, rei de Fenícia, i la nimfa Telefaassa. Zeus, que se n'enamorà en veure-la collint flors a la platja, es transformà en brau i s'hi acostà. Europa s'asseuria al seu llom i ell aprofitaria per emportar-se-la a Creta on tindrien diversos fills, com Minos –d'on provindria el nom de la civilització minoica–, Radamant i Sarpedó.

En el moment de plasmar una imatge que sintetitzi el conjunt del mite, en la majoria de les ocasions Palau Ferré escull el moment just en el qual Zeus en la seva forma de brau es llança en direcció al mar, camí de Creta, amb Europa damunt del seu llom.

Per bé que el mite ens parla que en el moment del rapte, Europa s'aferra a les banyes del brau –tal com també veiem representat en la llarga tradició pictòrica des del renaixentista Ticià al voluminós Botero, passant pel flamenc Martin de Vos, al segle XVI–, Palau Ferré ens pinta una Europa completament estirada damunt del brau, amb un decantament pronunciat, que transmet una posició impossible que només pot concebre's per la voluntat expressiva de l'artista català.

Figura 4. *Rapte d'Europa*. Ceres sobre paper. Maties Palau Ferré.

Així, es tracten d'obres de format horitzontal en les quals trobem -tot i alguna excepció- la figura del brau situada en direcció a la dreta de l'espectador, però amb el rostre girat cap a l'esquerra, mirant la seva enamorada. Europa, gairebé nua en la seva totalitat, porta una tela -en ocasions vermella, en d'altres de tonalitat verdosa- amb la qual es cobreix parcialment. També en alguns casos Palau Ferré incorpora a la princesa fenícia una decoració floral en forma de diadema.

El mar -de vegades amb peixos- sempre hi és present, així com un cel intensament lluminós. El brau, tot i que el mite ens parla que és essencialment blanc, Palau Ferré ens el pinta de colors foscos, marronosos i negres, segurament perquè sigui més identificable per als col·leccionistes.

Tot i així també trobem algun oli primerenc en el qual l'escena sembla ser posterior, ja a Creta, on es veu Europa estirada, envoltant-se els cabells amb els braços estirats, amb l'atenta mirada de Zeus en forma de brau i una imponent lluna plena, de referència aristotèlica.

El fet que aquest passatge mitològic del rapte hagi estat l'origen del nom del vell continent, ens permet pensar que era justament aquesta una de les motivacions que decantarien l'artista a aprofundir al llarg de la seva carrera en múltiples interpretacions del Rapte d'Europa. Així, el fet que Palau Ferré vagi ideant noves composicions

recreant el rapte –i no d'altres dels molts mites de la tradició– ens vincula l'artista en l'ideal europeu, just en els anys posteriors de la Segona Guerra Mundial, quan comencen a establir-se les bases de la futura integració europea. Per a Palau Ferré, que havia exposat a Londres, havia viscut a París i tenia contacte amb periodistes i col·leccionistes d'arreu del continent, Europa sempre s'associa al progrés i a la modernitat.

Figura 5. Noia i minotaure.
Tinta xinesa sobre paper.
Maties Palau Ferré.

Les Tres Gràcies

Com l'Odissea i el Rapte d'Europa, la tercera de les escenes mitològiques que trobem en l'imaginari artístic de Palau Ferré és el de les Tres Gràcies o Càrites. L'artista, com que sent la inspiració en la majoria de les grans temàtiques mitològiques, concep les obres a partir de la seva pròpia interpretació, incorporant o modificant els personatges segons ho requeria la seva visió de l'obra.

Així doncs, Palau Ferré plasma en nombroses ocasions les figures d'Eufrosine, Talia i Aglaia, que segons la mitologia grega són filles de Zeus i d'Eurínome –nimfa que residia en un santuari envoltat de xiprers–, i que encarnen el concepte d'amor, bellesa i fertilitat, i que també doten els homes de genialitat. Palau Ferré, però, no sempre les representa juntes, com sí que farien pintors precedents com Rafael o Rubens, que convertirien la temàtica en una de les icones de l'art europeu dels segles XVI i XVII, que més

contemporàniament serien imaginades de nou des de l'òrfic Robert Delaunay al mateix Pablo Picasso.

Les germanes Eufròsine, Talia i Aglaia pertanyen al seguici d'Apol·lo i acompanyen sovint la deessa Afrodita, que en ocasions també apareix en les obres de Palau Ferré. Es tracta de composicions generalment de gran format, a l'oli, i datades de la dècada dels seixanta i dels setanta del segle XX, en les quals l'artista hi inclou tot d'elements simbòlics propis del seu imaginari, com coloms i corones florals. En tot cas, també s'han trobat obres inicials d'aquesta temàtica amb un format més reduït –però igualment curulles de detalls–, i algunes altres composicions més recents, amb les renovades tintes xineses que Palau Ferré emprà a la dècada dels vuitanta i dels noranta i que destaquen per la potència de les seves tonalitats cromàtiques.

Així, es tracta d'obres amb una figura central que –a diferència dels tòtems de Rafael i Rubens– interpel·la l'espectador mirant-lo de cara, i dues figures de posició lateral que complementen la primera. Cadascuna d'elles té algun element distintiu que ens permet diferenciar-la de l'altra i que de vegades estan acompanyades d'unicorns o minotaures.

Els braus i el minotaure.

De tots els personatges provinents de la cultura clàssica el que trobem més representat en les obres de Palau Ferré és, sens dubte, el brau en les seves diferents facetes, així com el minotaure, amb cos d'home i cap de bou.

Figura 6. Brau amb raïm. Tinta xinesa sobre paper. Maties Palau Ferré.

El brau ens trasllada a l'antiga illa de Creta, on el rei Minos va demanar al déu Posidó que li proporcionés un brau, i el déu dels oceans va accedir-hi, fent sortir un brau del mar. Aquest és un símbol que, amb tota la seva complexitat, el trobem ja protagonitzant sòlides obres de la dècada dels cinquanta, sense altres elements que l'acompanyin. A més de les composicions esmentades del Rapte d'Europa, també trobem el brau descontextualitzat dins d'escenes amoroses i musicals entre un arlequí i una de les característiques dones que pintava

Figura 7. Home i brau. Esbós. Maties Palau Ferré.

l'artista, sovint en una posició central de la tela, tot tenint a cadascun dels personatges masculins i femenins a cada banda.

De vegades també apareix el brau contraposant-se al cavall, cadascun d'ells amb les qualitats que se'ls associen; i, és clar, l'home es capaç de dominar el brau en plena confrontació amb ell, front amb front, tot agafant-lo per les banyes. Aquesta és una imatge de gran potència que Palau Ferré utilitza en diferents moments de la seva trajectòria per expressar la capacitat de la humanitat d'enfrontar-se a la barbàrie.

D'aquesta mateixa tradició mitològica prové també el personatge del minotaure, que seria fruit de la unió amorosa del Brau de Creta amb Pasífae, que precisament era l'esposa del rei de Minos. El minotaure que en sorgí va ser tancat en un laberint construït expressament per Dèdal, arquitecte mitològic, i aquest seria l'escenari del conegut

mite del llegendari Teseu –fill d'Egeu– i el cabdell de fil que va proporcionar-li Ariadna per poder sortir del laberint després d'haver vençut el monstre.

Per a l'historiador de l'art Antonio Salcedo, en l'obra de Palau Ferré el minotaure «està íntimament relacionat amb la iconografia picassiana, que ha estat considerat l'*alter ego* de l'artista [malagueny]». Així, copsem el minotaure com a part dels referents que Pablo Picasso va popularitzar i que Palau Ferré també emprà en les seves distintes formes. Hi destaquen els quadres en els quals es conformen parelles impossibles amb el minotaure i una figura femenina d'ulls ametllats.

Figura 8. Sirena. Ceràmica. Maties Palau Ferré.

Faunes i centaures

Si bé el protagonisme del brau i del minotaure és absolut en les composicions mitològiques de Palau Ferré, és cert que, en alguns casos específics, trobem altres personatges amb un llarg recorregut dins de la cultura clàssica, com són els faunes –a semblança dels sàtirs grecs– i els centaures.

En el cas del Faune, provinent del Laci i fill del rei Picus i la nimfa Canent, és una deïtat vinculada als boscos, que propicia la ramaderia i és protector de la natura. Palau Ferré el representa sovint amb una o dues banyes, interrelacionant-se amb la figura femenina, i amb un rostre que tendeix a tenir trets pronunciats d'animal. De

vegades, els faunes de Palau Ferré toquen instruments de corda o vent per musicar la composició artística, tal com se'ls vincula sempre amb el ball, les celebracions o la verema.

En el cas dels centaures, es tracta d'una altra de les criatures més populars que avui recordem del passat hel·lènic. Amb el cos superior d'home sobre una meitat inferior de cavall, els centaures eren, en la seva majoria, fills d'Ixion, rei dels Làpites, i d'un núvol en forma d'Hera. Tot i que se'ls acostuma a associar a la naturalesa salvatge, també n'hi ha com a exemple de saviesa, justícia i hospitalitat.

En Palau Ferré els trobem en molt poques ocasions, però sí que en aquelles obres en les quals apareixen singularment, disposen de tots els elements que els caracteritzen, amb unes robustes potes de cavall i s'acompanya d'una figura femenina asseguda o estirada, en una posició poètica, al damunt del seu llom. Element que podria vincular-se amb els diversos raptos amorosos que segons la tradició van formular els centaure.

Les sirenes

Quan parlàvem del passatge de l'Odissea que Palau Ferré va plasmar a la portada del segon volum d'*Els Autors de l'Ocell de Paper*, ens hem referit a les sirenes. Aquests éssers femenins amb tors de dona i cua de peix habitaven, en la mitologia, les costes rocoses i plenes de penya-segats de les illes gregues. Com en el cas d'Ulisses, els mariners havien d'evitar naufragar com a conseqüència de la seva presència pròxima.

Un fet curiós és que si les sirenes són un personatge de la mitologia grega molt poc present a l'obra pictòrica de Palau Ferré, sí que és, en canvi, una de les que més presència tenen en la seva decoració ceràmica. Així, si a les pintures preferia els braus i els minotaures, potser la forma ovalada dels plats de terracota o dels gerros més artesans, amb anses i brocs oferia a l'artista el suport ideal per a concebre-hi els éssers marins. Filles de Forcis, divinitat marina, i de Melpòmene, musa del teatre, –o segons altres variants, de la musa Cal·lípode– la visió que se n'ha tingut ha anat variant amb el pas del temps: des de la visió dramàtica que oferien mites com els d'Orfeu van passar a ser divinitats apreciades que cantaven per als benaurats.

De vegades Palau Ferré treballa específicament el detall acolorit i brillant de les escates del peix, fent èmfasi en la brillantor que el sol i el reflex marí produeixen en les petites plaques juxtaposades

de la cua. En d'altres ocasions distingim ceràmiques il·lustrades amb sirenes de traç sintètic, sense detalls excessius, però que la llarga cua de peix no ens ofereix dubtes sobre la seva identitat. Alguns cops, a més, les sirenes estan musicant amb corns marins o cargols de mar i poden tenir una o dues cues. En qualsevol dels casos, la forma circular del contorn de les sirenes ofereix un dinamisme destacat a les composicions on apareixen.

Figura 9. Sirena. Escultura de bronze.
Maties Palau Ferré

En ceràmica i escultura

Com s'ha fet referència en diverses ocasions al llarg de l'article, a més de la presència mitològica en els quadres de l'artista, ja fossin a l'oli, en ceres o en les seves innovadores tintes xineses de la seva darrera etapa, també trobem elements propis de la mitologia grecollatins en els altres dos vessants de la seva obra: la ceràmica i l'escultura.

Pel que fa a la ceràmica, hem destacat que les sirenes són el

principal element mitològic que Palau Ferré concep als plats ceràmics i, en aquesta mateixa línia, també diverses escenes marítimes del retorn d'Ulisses cap a Ítaca són presents, plens de detalls simbòlics, en alguns dels seus gerros policromats.

També la sirena és l'element mitològic cabdal en l'escultura de Palau Ferré. Més que la història mateixa de les sirenes, és el mateix joc de formes entre la figura femenina i el món del mar el que motiva l'artista a establir-la en el seu imaginari artístic.

En paral·lel amb el que són les mateixes obres escultòriques de Palau Ferré, també trobem en la seva pintura algunes representacions excepcionals d'escultura de temàtica mitològica. És a dir, d'escultures que apareixen representades en els seus quadres. Dos exemples d'aquesta metapintura els trobem en dos dels quadres més destacats que Palau Ferré pintaria a l'oli.

En primer lloc es tracta d'una escultura d'una deïtat de l'Olimp que hi ha just a l'inici del relat pictòric que Palau Ferré idea per a la capella de Can Coll, de Lliçà de Vall. A l'escultura de marbre,

Figura 10. Fragment d'escultura grega de les pintures de Can Coll.
Oli sobre tela. Maties Palau Ferré.

sobre una columna jònica, la deessa, semi nua, es vestia amb unes teles de plects remarcats i portava una safata de nombrosa fruita, composta per raïms, pomes i peres. En segon lloc, al crucial *Paisatge d'Igualada* hi apareix pintada una escultura de Posidó, fill de Cronos i de Rea, déu dels oceans, amb el seu característic trident i la seva capacitat per provocar tempestes i fer aparèixer fonts d'aigua.

Conclusions

Després d'haver analitzat al llarg de tota aquesta recerca panoràmica, la presència que la mitologia tenia en l'obra de Maties Palau Ferré, podem constatar que en el seu imaginari artístic trobem des d'escenes mitològiques explícites –sobretot de passatges de l'Odissea, el mite del Rapte d'Europa i moments provinents de les Tres Gràcies– fins a la presència habitual de personatges mitològics descontextualitzats –com el brau, el minotaure, el faune, el centaure o les sirenes– que interactuen amb altres figures també molt pròpies de la cosmovisió artística de Palau Ferré.

Figura. 11. Detall de l'escultura de Posidó de *Paisatge d'Igualada*. Oli sobre tela. Maties Palau Ferré.

De tot el conjunt d'obres, hem evidenciat que el brau, en les seves diferents facetes, així com el minotaure, són els més reinterpresats per la pintura de Palau Ferré, des de les seves etapes primerenques fins als darrers anys de la seva vida. Així mateix, en ceràmica i escultura, és la sirena –amb una o dues cues, amb instruments musicals o sense– la que protagonitza les obres mitològiques.

Amb casos com els del Rapte d'Europa o la representació de les Tres Gràcies, hem vist com Palau Ferré, i també altres artistes que l'han precedit, construeix, amb el seu estil personal, uns mites que han inspirat els artistes al llarg de la història de l'art, però amb el seu propi estil, fent les modificacions que escull en cada moment, encara que això les allunyi d'obres precedents d'altres creadors o d'allò que apuntava el mateix mite.

Bibliografia

- Farré Rofes, G. (2019) «La indumentària en l'obra del pintor Maties Palau Ferré». *Aplec de Treballs*, número 37.
- Marco-Palau, F. (2013). «Montblanc i la Conca en la pintura de Maties Palau Ferré: imaginari, obra, referència». *Aplec de Treballs*, núm. 31.
- Marco-Palau, F. (2020). *El pintor que cremava els seus quadres. Assaig biogràfic de Maties Palau Ferré*. Barcelona: Base.
- Marco-Palau, RN (2010). «Palau Ferré, *Guer-Blanc*. Picasso, *Guernica*». *Congrés Internacional País Basc - Països Catalans: Camins de Trobada*.
- Marco-Palau, RN (2016). «La comunicació de l'art. L'artista Maties Palau Ferré vist pel poeta Josep M. Amorós Bayer.» *Aplec de Treballs*, núm.34
- Marco-Palau, RN; Marco-Palau, F. (2013). *Palau Ferré retourné à Paris*. París: Cité Universitaire.
- Pujals, JM. (2006). *Seqüències d'art*. Tarragona: Viena edicions.
- Salcedo, A. (2011). *Maties Palau Ferré i el seu paradís*. Tarragona: Viena edicions.
- Vallès, J. (1997). *Maties Palau Ferré. L'esguard guaita l'infinit*. Barcelona: Diccionari Ràfols.

-Rebuda: juny 2021.

-Valoració: Dra. Sofia Mata de la Cruz

-Acceptació: setembre 2021.